

Гриньова Н.В.
доцент кафедри психології
Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини,
кандидат психологічних наук

ПСИХОКОРЕЦІЯ ЗАСОБОМ МАЛЮНКУ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Постановка проблеми. Професійне становлення майбутнього практичного психолога не можливе без особистісної психокорекції, яка спрямована на професійний розвиток та самовдосконалення, гармонізацію особистості. В останнє десятиліття набуває науково-практичного обґрунтування психодинамічна парадигма Т. С. Яценко, яка зорієнтована на глибинне пізнання та корекцію психіки суб'єкта в єдності свідомого та несвідомого. Відповідна методологія асимілює теоретико-практичні результати різних підходів (психоаналізу, гештальтерапії, гуманістичної психології, феноменологічного підходу). В полі уваги знаходиться також як проєктивна здатність людини до малюнкової візуалізації власного психологічного змісту, так і психоаналіз неавторського малюнку завдяки актуалізації механізмів проєктивної ідентифікації. Представлене вище знаходить вияв в методі АСПН (активне соціально-психологічне навчання), який є системно впорядкований і реалізується в конкретних методиках, провідною серед яких є психоаналіз комплексу тематичних малюнків.

Метод психоаналізу комплексу тематичних малюнків, який розроблений професором, доктором психологічних наук НАПН України Т.С. Яценко, є проєктивною, графічною методикою, оскільки передбачає створення малюнку тематичного й вільного характеру. Використанню малюнку з метою глибинно-психологічного пізнання та психокорекції в рамках психодинамічного підходу присвячені праці послідовників Т.С. Яценко: С.М. Аврамченко, К.А. Бабенко, О.Г. Білої, Т.І. Білухи, Т.В. Богдан,

Л.Л. Бондаревської, Т.В. Горобець, І.В. Євтушенко, І.В. Калашник, А.Е. Мелоян, Л.В. Мошенської, О.Г. Стасько, Л.Г. Туз, С.Г. Харенко, Н.В. Шавровської та ін.

Метою статті є окреслення особливостей психодинамічного підходу до аналізу графічного матеріалу.

Аналіз наукових досліджень. В основі методу психоаналізу комплексу тематичних малюнків лежить психодинамічний підхід. В науковій літературі визначення психодинамічного підходу міститься у працях таких учених: Л.І. Анциферової, А.О. Александрова, О.Ф. Бондаренка, Б.Д. Карвасарського, Т.С. Яценко та ін.

У психологічній енциклопедії міститься наступне визначення: «Психодинамічний підхід – це напрям психотерапії, який орієнтований на психоаналітичну теорію, вивчає взаємовплив різних потягів, витісненого матеріалу, розвитку, прогресу, регресії та фіксації психічної діяльності. При психодинамічній інтерпретації важливими є причинно-наслідкові та еволюційні аспекти, особлива увага звертається на процеси фіксації та регресії до більш ранніх стадій розвитку «Я»» [4, с. 76].

Російський вчений А.О. Александров вказує, що психодинамічний підхід – це підхід, який підкреслює важливість для розуміння генезу та лікування емоційних розладів інтрапсихічних конфліктів, які являються результатом динамічної та несвідомої боротьби суперечливих мотивів в середині особистості» [1, с. 7]. За визначення вченого О.Ф. Бондаренка, психодинамічний підхід (напрямок) базується на принципі визначального впливу минулого досвіду на формування світовідчуття, певної манери поведінки людини, її внутрішніх і зовнішніх проблем [2].

Психодинамічний підхід, який розробляється Т.С. Яценко [3, 5-9], єднає в собі певні теоретичні підходи (онтопсихологію, психосинтез, трансперсональну психологію, гуманістичну психологію, феноменологічний підхід) та моделі психокорекційної практики (психоаналітичної, екзистенційно-гуманістичної, клієнтцентованої, гештальттерапії).

Виклад основного матеріалу. Об'єктом психодинамічної теорії виступає цілісна психіка у взаємозв'язках свідомої і несвідомої сфер, в єдності матеріальної та духовної реальності (холістичний підхід), у поєднанні емотивного, когнітивного та поведінкового аспектів. Т.С. Яценко вказує, що у форматі психодинамічного підходу глибинне пізнання психіки базується на виявленні викривлень соціально-перцептивної реальності суб'єкта. Головним виступає безпосередній досвід суб'єкта в ситуації «тут і зараз». Також глибинне пізнання базується на виявленні викривлень соціально-перцептивної реальності, для яких характерна фіксованість та індивідуалізованість [3].

Психодинамічний підхід, який розробляється Т. С. Яценко, зорієнтований на пізнання психіки здорових, адекватних людей, які працюють, навчаються. Проективно-тестового підхід базується на вивченні психічно хворих і психічно здорових людей.

У межах психодинамічного підходу вихідною є позиція пізнання глибинного ракурсу особистісних проблем, що переживає людина, з врахуванням суперечливої сутності психічного у зв'язку з функціональними особливостями свідомого і несвідомого. Т. С. Яценко зазначає, що «психодинамічний підхід - це цілісне бачення психіки в її свідомих і несвідомих виявах, а не орієнтація на дискретні характеристики» [9, с. 24]. Психодинамічний підхід єднає в собі теоретичні підходи (онтопсихологію, психосинтез, трансперсональну психологію, гуманістичну психологію, феноменологічний підхід) та моделі психокорекційної практики (психоаналітичної, екзистенційно-гуманістичної, клієнтцентованої, гештальттерапії) [3].

Діагностико-корекційний процес у форматі психодинамічної парадигми передбачає об'єднання теоретичного (методологічного, структурно-семантичного), функційно-практичного (інструментального) та енергетичного рівнів цілісної психіки [6]. Розроблена Т. С. Яценко «Модель внутрішньої динаміки психіки» (рис. 1) демонструє сутність психічного, яка

знаходиться на перетині «вертикалі» і «горизонталі», що зумовлює синтез свідомого і несвідомого.

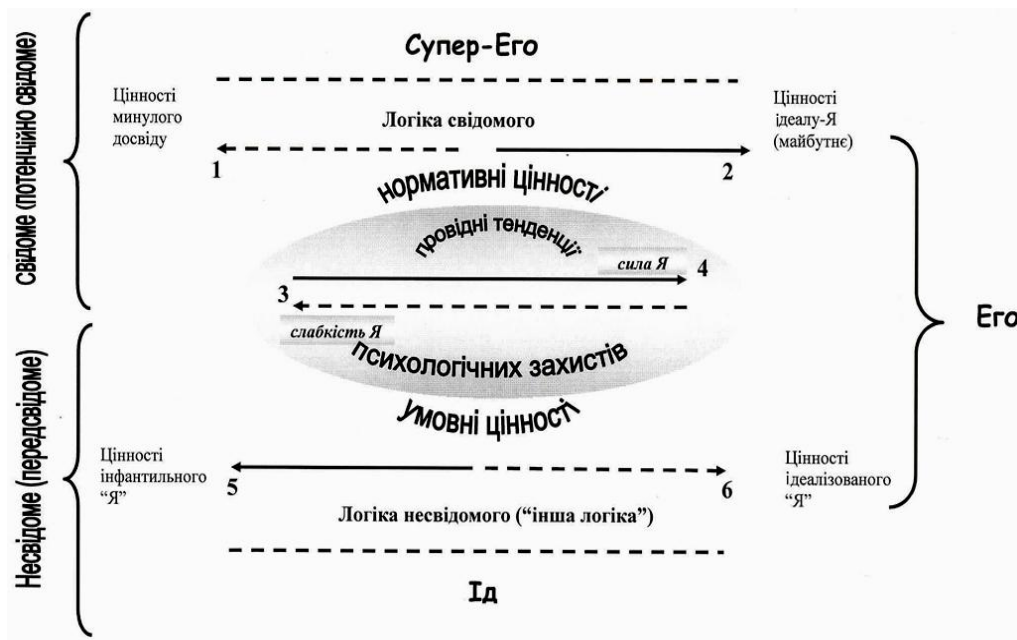

Рис. 1. Модель внутрішньої динаміки психіки

Т. С. Яценко доповнює «вертикаль» структури психіки (Ід, Его, Супер-Его), яка розроблена З. Фрейдом, «горизонталю» структурних взаємозалежностей свідомого і несвідомого, яким притаманна різноспрямованість суперечливих тенденцій. «Горизонталь» психічного складає внутрішня латентна активність несвідомого, яка не піддається безпосередньому пізнанню. «Вертикаль» - це внутрішня і зовнішня активність, яка торкається двох сфер, як свідомого, так і несвідомого, та піддається опосередкованому пізнанню в опредмечених засобах. Суперечливу сутність феномену психічного втілюють універсальні тенденції: «до сили» та водночас – «до слабкості»; «до людей» та водночас – «від людей»; «до життя» та водночас – «до психологічної смерті», які не нівелюють одна одну, а співіснують за принципом антиномії [5].

Інтегративним механізмом, який об'єднує «вертикаль» і «горизонталь» виступає система психологічних захистів, яка охоплює як свідому так і несвідому сфери (див. еліпс на рис. 1). Т. С. Яценко вказує, що: «Захисна система є інтегративним, диспозиційним утворенням, має різнорівневу

структуру, яка включає когнітивний, емотивний та поведінковий аспекти; захисна система підкоряється єдиному генеральному механізму – «від слабкості до сили» [8, с. 84]. Генеральний механізм захисної системи забезпечує інтегративне функціонування психіки засобами, які створюють суб'єкту ілюзію «психологічної сили».

Функція інтеграції психологічних захистів виявляється у відступах від соціально-перцептивної реальності та її викривленнях, що виражаються у суб'єктивній зінтегрованості психіки. Захисна система психіки є дисфункціональною, що проявляється у порушенні переробки інформації, створенні ілюзії «сили» в догоду ідеалізованому «Я». Т. С. Яценко стверджує, що: «...найбільше навантаження падає на свідомість, яка піддається ілюзіям, викривленням, що породжені необхідністю маскувати мотиваційні спонукання (першопричини) едіпального порядку. Все це вносить дезінтеграційний компонент в психіку, що маскується суб'єктивною інтеграцією, яка побудована на викривленнях, відступах від реальності, включаючи просоціальні форми раціоналізації, у відповідності з провідною тенденцією «до сили» [5, с. 9]. Захисна система психіки підтримує цілісність психічного, маскуючи при цьому наявність дискретності.

Т. С. Яценко виділяє два різновиди захистів – ситуативні («за вертикаллю») та базальні, особистісні («за горизонталлю»). До ситуативних захистів авторка психодинамічної теорії відносить захисні механізми: витіснення, перенесення, проекція, раціоналізація, реактивне утворення, трансфер, ідентифікація, заперечення, ізоляція та ін.

Базальні захисти виражають функційні особливості несвідомого (симультанність, ірраціональність, існування поза часом, простором, статтю) та спрямування активності суб'єкта. Базальна форма захисту спрямована на реалізацію глибинних (інфантильних) цінностей, ситуативна форма - на адаптацію суб'єкта в соціумі. В ситуативних формах захисту завжди присутні елементи базальних форм захисту, які містять несвідомий мотив, що прагне проявитися в свідомому. Утворення когнітивних параметрів

базальної форми захисту пов'язане з феноменом «позадосвідного», «дорефлексивного», який визначає спрямованість динаміки спонтанної поведінки суб'єкта та провідних тенденцій його психіки [9].

Ситуативні форми захисту доступні пізнанню та частковому усвідомленню суб'єктом. Базальні форми захисту не доступні безпосередньому пізнанню, залежать від прояву спонтанної активності суб'єкта. Глибинне пізнання в процесі психокорекції нівелюючи ситуативні захисти, відкриває перспективи більш адекватного пізнання базальних захистів [7]. Інтегративні процеси психіки, які виражаються у відступах від реальності, здійснюються через процеси опорів, заміщення, ідентифікації-інтроєктування, умовних цінностей. Опори спрямовані на утримання імпульсів Ід у прагненні до реалізації. Також «захищають» витіснення інфантильних травм, та одночасно, підкоряються процесу інтеграції свідомого з несвідомим, що виражається у послабленні контролю над утриманням імпульсів в несвідомому, й частковій реалізації їх у свідомому. «Заміщення» здійснює інтеграцію витіснень з майбутнім, яка відбувається шляхом реалізації капсульованої енергії з об'єктами, які частково, за окремими параметрами, схожі на первинні лібідні об'єкти. Ідентифікація забезпечує інтеграцію свідомого з несвідомим, шляхом одночасного роз'єднання суб'єкта з первинними лібідними об'єктами та поєднання з ними, через інтроєкцію їх певних рис у параметрі «психологічної сили». Умовні цінності також виконують інтегративну і дезінтегративну функції. Інтегративна функція полягає у поєднанні глибинних (інфантильних) і нормативних цінностей, що відбувається через «умовність». Дезінтегративна функція полягає у захисті гідності, престижу свого «Я» через цінності, які мають інфантильний зміст та маскуванні їх глибинної сутності нормативними цінностями [5].

У форматі психодинамічного підходу глибинне пізнання психіки базується на виявленні викривлень соціально-перцептивної реальності суб'єкта, для яких характерна фіксованість та індивідуалізованість, у

безпосередній взаємодії психолога та протагоніста в ситуації «тут і зараз», яка спирається на процесуальну діагностику. Усвідомлення соціально-перцептивних викривлень, ілюзорних аспектів функціонування психіки сприяє розширенню самосвідомості суб'єкта, позитивній дезінтеграції та вторинній інтеграції на більш високому рівні розвитку психіки, що має вияв у внутрішньому переструктуруванні психічного та інтеграції на більш реалістичних основах. Позитивна дезінтеграція сприяє послабленню ілюзорності, що призводить до реконструювання та вторинної інтеграції, яка здійснюється мимовільно. Вагому роль при цьому відіграє точність діагностики суперечностей психіки, які маскуються захисними механізмами психіки [8].

У психодинамічній теорії особливого значення набувають позадосвідні (дорефлексивні) утворення, які асимілюють інтереси глибинних цінностей та інтегруються з архетипом. Позадосвідні утворення мають вияв в архетипній символіці, й у базальній формі захисту.

Завдання цілісного (в єдності свідомого і несвідомого) пізнання психіки полягає у відновленні порушення взаємозв'язків (інформаційний обмін) між сферами свідомого і несвідомого, які породжують психологічне імпотування суб'єкта, та попередженні розвитку тенденції до «психологічної смерті». Психолог в процесі діалогічної взаємодії з респондентом об'єктивує глибинні аспекти психіки останнього, спираючись на перекодування змісту (смислів) в опредмеченні форми, які символізують єдність ідеального та матеріального (холістичний підхід) [3]. Діалогічна взаємодія передбачає декодування інформації, що сприяє інтеграції психіки на більш високому рівні психічного розвитку. Опредмечені форми самопрезентації респондента пізнаються в процесі об'єктивування смислового навантаження емотивного їх «оживлення» в процесі діалогу. Т. С. Яценко вказує: «Діалогічна взаємодія вбудовується в природній порядок імпліцитної заданості психічного в його системній організації, що має свою послідовність та навантаженість афектами – слідами (фіксаціями) раннього дитинства» [9, с. 23]. Діалогічна

взаємодія, шляхом накопичення поведінкового матеріалу, слугує основою для інтерпретації, пізнання та аналізу. У кожному «кроці» діалогічної взаємодії присутня як діагностика, так і корекція, що відбувається за рахунок часткових позитивної дезінтеграції, які породжують вторинні інтеграції психіки на більш високому рівні розвитку. Інтерпретація візуалізовано-поведінкового матеріалу спрямована на повздовжній, асоціативно-смісловий аналіз точок перетину «вертикалі» та «горизонталі» психічного, які накопичуються (напрацьовуються) в процесі діалогічної взаємодії [8].

Психодинамічній теорії характерне розуміння символічного характеру несвідомого, зміст якого піддається не безпосередньому, а опосередкованому пізнанню на основі використання візуалізованих (опредмечених) засобів самопрезентації (ліпка, малюнок), які доступні науково-практичному дослідженню. Символізація розглядається як процес «перекодування» прихованих (латентних) смислів в матеріалізовані форми [5].

Пізнання «логіки свідомого» і «логіки несвідомого» відбувається на основі «ймовірнісного прогнозування», яке має проміжні істинні значення, що називаються ймовірностями істинності висловлювань, мірою правдоподібності (очевидності) в єдності з прогнозами їх подальшого підтвердження. Ймовірнісне прогнозування, або «вірогідна логіка» має особливу специфіку – це принципова відсутність можливостей усунути факт імовірності. Вірогідна логіка є не двозначною («істинне – хибне»), а багатозначною, оскільки бере до уваги інші значення в контексті ймовірності істини. Завданням вірогідного прогнозування є об'єктивування ітеративних, інваріантних форм поведінки суб'єкта [7].

У форматі психодинамічної теорії вагомим виступає пізнання едіпальної залежності суб'єкта. Проблема едіпової залежності вивчається у її взаємозв'язку з поняттям едіпового комплексу, яке було запропоноване З. Фрейдом. Едіпів комплекс відзначається такими характеристиками: афективність (емотивність), неусвідомлюваність, вплив на психіку в цілісності її підструктур (емоції, поведінка, енергетичне спрямування).

Категорія комплексу підкреслює активність суб'єкта, задану єдиним інтимно значущим інтересом до первинних лібідних об'єктів (батьків), чуттєвий потяг до яких набуває ознак фіксації (усталеності), що вступає в конфлікт з інцестною заборорою (табу) [6].

Згідно психоаналітичних досліджень, формування психіки суб'єкта відбувається в період від 2-ох до 6-ти років, коли формуються едіпальні залежності, які продовжують впливати на поведінку суб'єкта протягом всього життя. Вплив едіпальної залежності відбувається поза контролем свідомості людини. Т. С. Яценко виділяє провідний чинник едіпального програмування психіки - механізм «від слабкості до сили», який зумовлює процес ідентифікації, в частині інтроєктування окремих рис лібідних об'єктів, які селекціонуються в залежності від психологічної сили. Тенденція «до сили» поєднується з прагненням «до задоволення» едіпально-лібідних бажань, що призводить до зниження напруги, яка породжена «принципом реальності», і реалізації лібідної активності суб'єкта в платонічному ключі. Інтроєктування рис лібідних об'єктів (батьків, бабусь, дідусів, вихователів) здійснюється парадоксальним шляхом: інтроєктуються такі якості, які емоційно дистанціювали, роз'єднували, породжували почуття знедоленості, що призводило до виникнення бар'єрів у стосунках, ускладнювало зближення [9].

Негативними наслідками едіпальної залежності суб'єкта виступають: блокування енергії лібідо; прояви енергією мортідо; депресія; почуття провини; тенденція до само покарання; амбівалентність почуттів до себе та до близьких людей; імпотування активності; тенденція «до психологічної смерті»; інфантилізм; неприйняття себе тощо. Позитивні наслідки едіпальної залежності: прагнення довести первинному лібідному об'єкту власну гідність, включаючи соціальні успіхи (поезія, мистецтво, спорт, наука, культура); звільнення від почуття меншовартості; інтроєктування та ідентифікація просоціально-адаптаційних рис первинних лібідних об'єктів (батьків), наприклад, гостинність, доброзичливість, щиросердність,

жартівливість, відкритість у взаєминах з людьми, прагнення тримати «високу марку», працелюбство, наполегливість, почуття власної гідності та інші [3].

Методика цілісного психоаналізу комплексу тематичних малюнків забезпечує психокорекційний ефект, оскільки дозволяє проникати в глибинні аспекти та об'єктивувати внутрішні суперечності психіки суб'єкта, виявляти індивідуально-неповторну логіку несвідомого.

Психоаналіз комплексу тематичних малюнків - когнітивна методика, що виконується з дотриманням вимог позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції на вищому рівні психічного розвитку суб'єкта. Позитивна дезінтеграція, у психодинамічній теорії, означає позитивний процес розвитку, перехідний на шляху до становлення більш високого рівня психічних можливостей людини – вторинної інтеграції [6]. Процесу аналізу притаманна індивідуальна неповторність, яка породжується неповторністю особистісної проблематики суб'єкта.

Висновки. Психодинамічний підхід до аналізу малюнку створює ефективну основу у психологічній науці та практиці, яка спрямована на розкриття індивідуальної неповторності феномену психіки з метою нівелювання несвідомих деструктивних механізмів поведінки суб'єкта. Цілісний психоаналіз комплексу тематичних малюнків виявляє уструктурованість психічного в його індивідуальній неповторності, через виявлення суперечності між логікою свідомого і логікою несвідомого.

Список використаних джерел

1. Александров А. А. Современная психотерапия. Курс лекций / А. А. Александров. - СПб.: «Академический проект», 1997. - 335 с.
2. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика. — Изд. 3+, испр. и доп. — М.: Независимая фирма “Класс”, 2001. — 336 с.
3. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: підготовка психолог-практика: навч. посіб. / [Т. С. Яценко, Б. Б. Іваненко, С. М. Авраменко та ін.] ; за ред. Т. С. Яценко. – К. : вища шк., 2008. – 342 с.

4. Психологічна енциклопедія / [автор-упорядник Степанов О. М.]. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
5. Яценко Т. С. Глибинна психологія: діагностика та корекція тенденції до психологічної смерті : [навч. посіб.] / Яценко Т. С., Глузман О. В., Калашник І. В. – Ялта : РВВ КГУ, 2008. – 204 с.
6. Яценко Т.С. Діагностико-корекційні особливості глибинно-психологічної практики / Т. С. Яценко. // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова, Серія 12. Психологічні науки: Зб. Наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. - № 29 (53). – С. 30 – 35.
7. Яценко Т. С. Методологія взаємозв'язків свідомого і несвідомого в контексті проблеми адаптації суб'єкта до соціуму / Т. Яценко // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: педагогіка і психологія. – Зб. статей. – Ялта: РВВ КГУ, 2009. – Вип. 21. – Ч.1. – С. 28-44.
8. Яценко Т. С. и др. Психодинамическая теория: методология и научно-практические результаты / Т. С. Яценко, Л. Я. Галушко, Н. В. Дметерко, Дметерко, И. В. Евтушенко, Е. Г. Максименко, А. В. Педченко, Е. Н. Поляничко, Л. Г. Туз, О. Н. Усатенко // Психотерапия. – М. : ООО «Гениизус Медиа», 2012. – № 10 (18). – С. 81 – 91.
9. Яценко Т. С. Проблема глубинного познания психики субъекта в визуализированной самопрезентации / Т. С. Яценко // Психотерапия. – М. : ООО «Гениизус Медиа», 2012. – № 10 (18). – С. 22 – 30.

Наталія Гриньова

Психокорекція засобом малюнку в контексті професійної підготовки практичного психолога

Анотація. У статті розглядаються особливості психокорекції засобом малюнку у форматі психодинамічного підходу. Ставиться акцент на доцільності використання методу психоаналізу комплексу тематичних малюнків, що забезпечує пізнання глибинних феноменів психіки в контексті фахової підготовки практичних психологів. Підкреслюється роль архетипної

символіки в процесі символізації змісту психічного. Доводиться, що об'єктивування несвідомих детермінант психіки суб'єкта, відбувається в процесі інтерпретації символів малюнку. Наголошується на тому, що глибинно-психологічна корекція майбутнього практичного психолога є важливою умовою його навчання й фахової підготовки до професійної діяльності.

Ключевые слова: архетипическая символика, едипальная зависимость, интерпретация, защитные механизмы психики, символ, бессознательное, комплекс тематических психорисунков, психодинамический подход, профессиональная подготовка, практический психолог.

Keywords: archetypal symbolism, adipala dependence, interpretation, protective mechanisms of the psyche, symbol, unconscious, complex thematic psarianos, psychodynamically approach, professional training, practical psychologist.